

ААЛАМ АПААТЫ ӨСПҮРҮМДӨР ДҮЙНӨСҮНДӨ
же америкалык курсант Жошуанын катына кайра кайрылсак...

Мамиев Ашир Али Надирович
К.Ш.Токтомаматов атындагы эл аралык
университетинин профессору
Абдукадырова Бегимай Абдурахмановна
К.Ш.Токтомаматов атындагы эл аралык
университетинин окутуучусу

Аннотация: Күн санап айлана-чөйрөбүздө “жагымсыз окуялар” көбөйүп, дүйнөдө согуштар, кагылыштар, терроризм байма-бай катталып, прогрессивдүү көз караштагы адамдарды кыжаалат ойлорго кептөөдө. Айрым көз караш менен алганда чоң согуш оту тутанып кетүү коркунучу реалдуу болуп турат. Ушул көйгөйлөр боюнча улуу жазуучубуз Ч. Айтматовдун мындан 30 жыл мурда эле айткан таамай ойлоруна кайрадан токтолууга туура келди. Макалада улуу гуманисттин америкалык курсант Жошуанын катына жазган жоопторунун заманбап шайкештиги жөнүндө сөз болмокчу.

Түйүндүү сөздөр: терроризм, агрессия, дипломатия, демография, экстремизм, объективдүү, критерий, концентрациялык лагерлер, диктатура, саркофаг, гуманизм, идеология.

SPACE DISASTER IN THE WORD OF TEENAGERS
or let's go back to the letter of the American cadet Joshua...

Mamiev Ashirali Nadirovich prof.
amamiev@mail.ru
Abdukadyrova Begimai Abdurakhmanovna
master's student
gulhanbekabema@gmail.com

Abstract: With each passing day, wars, conflicts, and terrorism are on the rise in many parts of the world. From some points of view, the danger of a major war is real. We had to reconsider the great thoughts of our great writer Chingiz Aitmatov on these issues, which he said 30 years ago. The article discusses the modern relevance of the great humanist's response to the letter of American cadet Joshua.

Keywords: terrorism, aggression, diplomacy, demography, extremism, objective, criterion, concentration camps, dictatorship, sarcophagus, humanism, ideology.

КОСМИЧЕСКАЯ КАТАСТРОФА В МИРЕ ПОДРОСТКОВ
или вернемся к письму американского курсанта Джошуа...

Мамиев Ашир Али Надирович,
профессор МНУ, amamiev@mail.ru
Абдукадырова Бегимай Абдурахмановна
преподаватель МНУ
gulhanbekabema@gmail.com

Аннотация: С каждым днем вокруг нас происходит все больше “неблагоприятных событий”, в мире постоянно происходят войны, конфликты и терроризм, и прогрессивно настроенные люди погружаются в тревожные мысли. С одной стороны, угроза разразиться большой войной вполне реальна. Наш великий писатель по этим вопросам еще 30 лет назад мне пришлось перефразировать точные мысли Ч. Айтматова. В статье будет рассказано о современной совместимости ответов великого гуманиста на письмо американского курсанта Джошуа

Ключевые слова: терроризм, агрессия, дипломатия, демография, экстремизм, объективный, критерий, концентрационные лагеря, диктатура, саркофаг, гуманизм, идеология.

Ааламдашуу доорунун гүлдөгөн мезгили аяктоо алдында келгенсип күн санап дүйнөлүк массалык маалымат каражаттарынан жаңжалдар, кагылыштар, террор, майда согуштар, өңдүү маалыматтарды байма бай алып турсак, эми жакын арадан бир нече өлкөлөрдө согуш отунун тутанганы ар кандай эле тынчтыкты сүйгөн инсанды сөзсүз ойго салаары бышык.

Чыгыш өлкөлөрү мисалы Афганистан, Турция менен Сириянын, Израил менен Палестинанын түгөнбөгөн көп жылдык кагылыштарына жакын арада Орусия менен Украина ортосунда кагылыш кошулуп, бүтүн прогрессивдүү адамзатты жаңы “баш ооруга” алып келди. Түрдүү маалыматтарга таянып караганда Украина менен Түндүк Атлантика согуштук блогунун өлкөлөрү Орусияны баскынчы, агрессор деп атаса, орусиялык жетекчилер менен саясатчылар бул ойго таптакыр макул эместигин билдирип келишүүдө. Алардын ою боюнча Луганск, Донецк аймактарын аёосуз кыйнаган Украина бийлигине болгон калыстык же арачылык аракет деп эсептешет.

Ушул маселелер менен баш катырып отуруп заманыбыздын залкар жазуучу Чыңгыз Айтматовдун мындан 30 жылдан мурун эле, же тактап айтканда 1989-жылы америкалык аскер академиясынын курсанты Жошуа Сассмэндин катына терең, мазмундуу жооп берген “Таш табытта жатабызбы же байгамбардын кайыгында сүзөбүзбү”? деген жообун эске салып, кайрадан анын актуалдуулугуна тан берүүгө туура келүүдө.

Макалада америкалык курсант Жошуа улгайган майып атасы экөөнүн ортосунда дайыма кызуу жүрүп турган маанилүү темага, согушту болтурбай коюу мүмкүнбү, эгер болсо кайсы жол менен деген талашына жооп берүүнү суранып кайрылган.

Катта Жошуа өз көз карашында өлкөлөр дипломатиялык жол менен чечүүгө болот деп эсептесе, а атасынын ою боюнча: согуш бул түбөлүктүү, согуштун түбү соолубайт деп эсептейт да бир нече себептерин, диний ишенимдер, чек аралар, демографиялык ташкындар деп жыйынтыктар, дайыма болуп туруучу көрүнүш деп эсептейт.

Ырасында эле кимисиники туура, учурдагы согуш коркунучтарынын себептери кайсылар?

Согушуп же каршылашып жаткан тараптардын расмий билдирүүлөрүндө ар бири эле өз көз караштык позициясын коргоп, ар бир көз карашты объективдүү, субъективдүү жакташат да, каршы тарапты дайыма бир жактуу күнөөлөөгө аракеттенишет. Дегеле адамзат тарыхы жүз миңдеген согуш, апаат, баскынчылык иштерин башынан өткөргөн болсо, дээрлик алардын башкы себептери бир мааниде: баягы эле жер, байлык талашуу, аймактык бөлүнүү, диний экстремисттик мүнөздөгү талаштар, саясий идеялык келишпестиктер өңдүү факторлор.

Жошуанын суроосуна жооп берип жатып, улуу жазуучу деги согушсуз жашоо мүмкүнбү, согушту болтурбай коюунун жолдору боюнча баш катырат. Бул мүмкүн улуу жазуучунун бүткүл чыгармачылыгына зор таасир эткен көрүнүш экенин да танбайт жана ал буга чейин эле өзүнүн атактуу “Саманчынын жолу” повестинде согушка өз каргышын айтканы бар, же башкы каарманы Толгонайдын сөзү менен далай ирет кайрылган “ Деги адамдар согушсуз эле жашаса болбойбу? Деги аларга эмне жетпейт”? деген даңазалуу суроосун Жер эненин жообу менен жыйынтыктаган. Деги адамзаттын түгөнбөгөн талашы эмне?

Жошуанын катына жооп берип жатып: “Балким жер жаралгандан аны жандап жүргөн Ай сыяктуу согуш да адамзат тукумунун маңдайына дээринен эле түбөлүк жазылып коюлган, жазмыш болуп жүрбөсүн.

Же бул жарык асман алдындагы дүйнөдө кантсе да ушул “кутулбас куюдан кутулуунун” башка бир “ойго келбес” тарыйкасы барбы?” деген оор суроону өзүнө өзү коюп, жооп издегендей.

Деги согушуп жаткан тараптарга согуш эмне алып келди миллиондогон адам өмүрлөрү, талкаланган өнөр жай, өрттөлгөн байлыктар, чексиз кыйроолор, бүлүнгөн чарбалар... мына ушулар согуштун “чыныгы пайдалары” **эң башкысы адам өлүмдөрү**. Ушулардын баарын санап отуруп, автор төмөндөгүдөй ички жыйынтыгын чыгарууга ниеттенет.

“Жадесе жеништүү согуштардын өзү да чындыгында ошол апааттарда набыт болгондор үчүн ар дайым ызалуу жеңиш болуп келди да. Анткени көп сандаган чоң жана майда казаттарда жайран болгон эсеп жеткис маркумдардан, акырет дүйнөдө кандай ойдо жүргөнүн эч ким билбейт жана билмек эмес. Эгер ошол маркумдар кайра тирилип келсе, кандай жүйөөнү эп көрбөсүн, баш аягын карабай бирин-бири кызыл жаян канга бөлөп, кыргын салып кирерине чоң күмөнү бар, анан да алар тарыхый талаштардын баштагыдай тарийка менен-кызыл кыргын менен чечүүнү эп көрүшкөн деп ойлобойм. Ушулардан улам мындай деп айтсам жөн болоор: табигый өлүм-бул төрөлүү деген кандай болсо, ошондой эле керемет иш. Адамдын ушул айныбас укугуна согушсуз айткан болууга акысы жок.”

Автор андан ары дүйнөлүк согуштар, алардын адам чыдагыс оор азап менен тозогу зыяндуу оор кесепеттери, шумурай шумдуктары, өзгөчө мыкаачылык аракеттери боюнча бир топ маалыматтарды келтирет. Согуш темасына кайдыгер караган муунга мындан 70 жыл ашуун эле экинчи дүйнөлүк согуштун оор залакалары менен кесепеттерин 20 миллиондон ашык адамдардын өлүмүнүн статистикасын улам эске салып жана Европа өлкөлөрүнө орноткон Освенцим, Майданек, Маутхаузен, Заксенхаузен, Моабит сыяктуу өлүм концентрациялык лагерлерин улам эске салуу менен адамзатка согуш кесепеттерин улам эскертип туруу зарыл болуп жүрбөсүн?

Автор бир нечелеген факторлорду Хиросима, Нагасаки атомдук кыйроолорун эске салып, согуш апаатынын бир топ белгилерине, себептерине, кырдаалдарына токтолуу менен курсант Жошуанын катына төмөндөгүдөй жооп узатты.

“Ошондуктан сен койгон соболуна жооп берүүгө аракеттенип, кайталап айткым келет: жер жүзүндөгү тынчтыктын кепилдиги демократияда, закондор менен эркиндикте, анын баары эл бийлиги аркылуу бардык өлкөлөрдө турмушту демократиялык жактан өркүндөтүүнүн таламдарына төп келиши шарт.

Неге десең демократия согуштун душманы, согуш болсо демократиянын душманы, диктатуранын токулгасы жана үзөңгүсү. Демек бардык жерде демократияны колдоп, чындап өнүктүрүү зарыл.”

Улуу гуманисттин жыйынтыгына таянсак согуш эч качан, эч кимге жакшылык алып келбесин, анык башталуу критерийлерин эл аныктоосу зарыл экенин баса белгилейт.

“Эл аралык мааниден алганда баарыбыздын көрөр күнүбүз, ичер суубуз тынчтыкка байланыштуу болоорун калыс ойлогон ар бир эле адам билет. Бирок бул дайыма эле ийгиликтүү ишке ашаарына ишеним аз”

Ч. Айтматов өзүнүн белгилүү жооп катын төмөндөгүдөй корутундулады:

“Эми сөзүмдү жуп аяктарда жооп катымды эмне үчүн “Таш табытта жатабызбы же пайгамдардын кайыгында сүзөбүзбү?” деп атаганымды айта кетейин. Муну менен мен элиме эмне дегим келет?

Саркофаг-бул диктатура, ал тарыхты сенейтип сенек кылып, дүйнөнү айныксыз түрдө зомбулукка, касташууга согушка апкелип кептейт, цивилизацияны ойрондойт. Демократия болсо-Нух байгамбардын кемеси сыяктуу керемет, ага отуруп биз, Жер шарынын тургундары азыркы цивилизациянын бардык байманасын, сактап, улуу жаңы келечегибизди көздөй сүзүп бара алабыз.”

Калетсиз айтылган жыйынтык го деп эсептейбиз, анткени адам акылы дайыма эле кынтыксыз туура ойлобой, айрым терс идеяларга ооп кеткен учурда эл бийлигине негизделген демократия багытточу компас болуусу зарыл.

Анткени дүйнөнүн кайсы гана булуң бурчун албайлы биз анчалык этибарга албаган майда-барат жаңжалдар ири кыйратуучу согуштарга айланып кетпедиби. Маселен жакынкы чыгыш же Египет, Сирия, Ирак, Ливия өлкөлөрүндөгү көптөгөн чыр-чатактардын башында Саддам Хусейин, Муаммар Кадаффи өндүү диктаторлор турганы буга айкын далил болмокчу.

Демек эл өзүнүн түбөлүк (бейпилдигине) тынчтык бакубат жашоосу үчүн өз бийлиги аркылуу дайыма күрөшө билиши бул зарылдык көрүнөт. Анткени демократияны туу тутуп, анын идеяларын колдогон дүйнөдөгү көптөгөн өлкөлөр согушсуз эле өнүгүп жатпайбы.

Дүйнөлүк жалпы практиканы жыйынтыктасак эл бийлигине баш коюп, демократиянын, конституциянын талаптарын сыйлабаган дүйнөдөгү өлкөлөрдүн лидерлери узакка бийликке умтулбай, өз мөөнөтүндө гана иштеп, бийликти ырааттуу өткөрүп бергени алардын утушу болду.

Чексиз бийлик кумарына азгырылган өлкө жетекчилери канчалык улуу акылдуу болбосун бийлик диктатурасына жеңдирип, натыйжада бүтүндөй режим согуш жолу менен кулатылып, натыйжада согуш отунун тутануусуна түздөн түз себепчи болууда.

Согуштун канчалаган себептерин талдап караганда дээрлик көпчүлүгүндө эл бийлигин көзгө илбей, элдин пикири менен эсептешпеген бийликтин тагдыры дээрлик трагедияга алып келүүдө.

Трагедиянын алдын алуу, же таптакыр болтурбай сактап калуу бул элдин гана эрки же мүмкүнчүлүгү экенин жалпы көпчүлүккө жеткирүү бул бүтүндөй прогресивдүү коомдун идеологдорунун түпкү идеологиялык ишинин негизин түзүүсү керектигин ар бир инсан туя билсек.

Улуу гуманист жазуучубуз бул оор мүшкүлдүн тагдырын чечүүнүн жолдорун эчак эле таамай белгилегенин кайталап чечмелөө, атуулдук парзыбыз го деп эсептеймин.

Андыктан согуштун оор кесепеттерин анын адамзат жашоосу үчүн орду толгус зыяндарын өспүрүм курактан эле алгачкы маалыматтарды берип туруу зарыл го. Мисалы биздин муун мындан 50 жыл мурда эле Улуу Ата мекендик согуш жөнүндө жетиштүү маалымат алып, мисалы Белоруссиянын Хатынь кыштагында немецтин баскынчылардын бүтүндөй бир айылды кемпир чал, жаш балдар болуп 178 адамды сарайга камап тирүүлөй өрттөгөн мыкаачылыктарын, укканбыз, балким бүгүн да кайрадан эске салуу артыкчылык кылбас.

Дүйнө элине тынчтык жана расизм боюнча, тарыхта аттары калган Анджела Дэвис, Саманта Смиттин жана курсант Жошуа Сассмендин ойлорун ар бир эле эс акылдуу муун эртерээк сезсе, мүмкүн артыкчылыктуу көз караштар пайда болоор беле. Деги өспүрүмдөргө акыл-эси калыптангандан баштап эле **ТЫНЧТЫК** деген улуу сөздү даңазалоону колго алсак.

Колдонулган адабияттар:

1. Ч.Айтматов. Чыгармаларынын 10 томдук жыйнагы Бишкек-2018ж “Улуу тоолор”
2. Г.Гачев “Чингиз Айтматов и мировая литература” Москва -1982ж
3. “Дүйнө татаалданып барат” Кыргызстан маданияты- 1972. 23-февраль
4. “Тутумдашуу түйүнү” В. Левченко “Вопросы литературы” Москва-1975ж №9
5. “Легенданын жаңырышы” В.Коркин. “Литературная газета” 1976ж. 20-май
6. “Адамдын ариетине ишенем” (Ю.Разгуляев, В.Хатунцев) Советтик Кыргызстан 1987ж. 18-февраль.
7. “Оомалуу дүйнөнүн опаасы жөнүндө” А.Малухин. “Известия”-1986. 27-апрель

8. “Биз дүйнөнү өзгөртөбүз, дүйнө бизди өзгөртөт!” Москва. Литературная обзрение 1978 №1
9. К.Асаналиев Чынгыз Айтматов-дүйнөлүк адабияттын кайталангыс көрүнүшү. Чыгар. толук жыйнагы. 10 том 335 бет. Бишкек-2018ж “Улуу тоолор”
10. К.Акматалиев “Айтматов: Аалам жана Адам. Чыгар.толук жыйнагы 10 том. Бишкек-2018ж “Улуу тоолор”
11. А.Кадырманбетова Чынгыз Айтматов-публицист Чыгар.толук жыйнагы 10 том. Бишкек-2018ж “Улуу тоолор”.
12. Ч.Айтматов “Таш табытта жатабызбы же Нух байгамбардын кайыгында сүзөбүзбү?”